

УДК 351.83:316.323

В. Л. МІНЕНКО

ПРОФОРІЄНТАЦІЯ МОЛОДІ ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СВІДОМОГО ПРОФЕСІЙНОГО ВИБОРУ

Розглянуто питання організації профорієнтаційної роботи з різними віковими групами молоді з метою формування свідомого професійного вибору та виховання прагнення бути професійно затребуваним у суспільстві.

Ключові слова: професійна орієнтація, професійний вибір, вікові групи, професійна зрілість.

The question of organization of proforientation work is considered with the different age-related groups young with an aim forming for the child of conscious professional choice and education of aspiration to be professionally highly sought in society.

Key words: professional orientation, professional choice, age-related groups, professional maturity.

В умовах підвищення вимог до якості трудового потенціалу зростає потреба у формуванні в молоді системи цінностей, за якої повага до праці, прагнення до об'єктивного, раціонального визначення професійного шляху, кар'єрного росту та вдосконалення стає фундаментом майбутнього молоді людини. Питання професійної орієнтації набувають особливого значення. Правильний вибір професії значною мірою гарантує молоді ефективне використання її сил і знань в інтересах особи і суспільства, і навпаки людині заважають власні неадекватні очікування щодо свого професійного визначення [1].

Складність ситуації вибору професії полягає в її двоїстості: з одного боку, об'єкт вибору – велика кількість професій, видів професійної діяльності з широким спектром характеристик, з іншого – суб'єкт вибору професії (спеціальності) – особистість зі своїми якостями й задатками [5].

Проблема професійного самовизначення гостро постає перед старшокласниками у процесі формування орієнтирів на майбутнє. Випускники загальноосвітніх навчальних закладів потребують підтримки і кваліфікованої допомоги у власному професійному виборі. Як зазначено в Концепції державної системи професійної орієнтації населення, профорієнтаційну роботу в найповнішому обсязі здійснюють підрозділи Державної служби зайнятості. Окремі її елементи застосовуються в загальноосвітніх, професійних і вищих навчальних закладах. Спеціалісти центрів зайнятості з профорієнтації та профнавчання спрямовують оцінку можливостей, здібностей, інтересів та власне вибір професії [3]. Існує формула оптимального вибору, що передбачає єдність трьох понять: “хочу – могу – потрібно” [1; 4].

У той же час актуальною проблемою залишається відсутність чіткої стратегії в профорієнтаційній роботі з молоддю, яка має поєднувати комплекс заходів з

професійного виховання. У навчальних і виховних закладах приділяється увага навчальному процесу, засвоєнню учнями нових знань, але в недостатній мірі формуванню розуміння, в якій галузі дитині буде доцільно реалізовувати здобуті навички разом з ефективним поєднанням власних бажань та можливостей [7].

Потрібно відзначити такі прорахунки у виховній і профорієнтаційній роботі з молоддю:

1) молоді люди здебільшого є не готовими до усвідомленого вибору майбутньої професійної діяльності та потребують допомоги, порад батьків, шкільних психологів. Обмеженість професійного кругозору випускників шкіл здебільшого пояснюється відсутністю ефективної роботи з професійної інформації за участю засобів масової інформації (радіо, телебачення, преса), закладів освіти;

2) у школах не проводиться регулярна профконсультаційна та роз'яснювальна робота з професійного самовизначення як серед учнів, так і батьків, з урахуванням розподілу трудових ресурсів у регіоні, реальних потреб ринку праці та їх змін на перспективу. Тому серед випускників переважає зорієнтованість на роботу в офісах, сфері дозвілля, на вступ до вищих навчальних закладах навіть без урахування своїх здібностей і професійної придатності;

3) майже не займаються профорієнтаційною роботою в школах роботодавці, хоч саме вони мають бути найбільше зацікавлені у формуванні майбутнього кадрового потенціалу. Не практикуються виступи керівників підприємств через ЗМІ, не розповідається про шлях побудови професійної кар'єри та професійного зростання. Рідко відбуваються екскурсії учнів для ознайомлення з виробництвом, надання шефської допомоги в оснащенні шкільних майстерень і кабінетів трудового навчання. Напрями спеціалізації трудового навчання школи вибирають самостійно, виходячи з можливостей і побажань батьків, що приводить до поповнення ринку праці молодими людьми, які зорієнтовані школою на "престижні", але надлишкові на ринку праці професії і спеціальності [9].

Ці та інші чинники впливають на те, що вибір майбутньої професії проводиться випадково без урахування особистих якостей та вимог ринку праці, особливо на перспективу. Випускники шкіл характеризуються відсутністю чіткої професійної позиції, не володінням інформації щодо шляхів вирішення питань зайнятості, навичок самопрезентації, адаптації на першому робочому місці, формування власної кар'єри – всього, що сприяє становленню людини як професіонала, допомагає молоді не стати безробітною [7; 8].

Це призводить до того, що економіка стабільно поповнюється працівниками, які за своїми нахилами, здібностями, станом здоров'я не відповідають обраній професії, не можуть конкурувати на ринку праці та стають клієнтами служби зайнятості. Економічні, моральні втрати суспільства, батьків і самої особистості від цього великі (допомога від безробіття, кошти на перенавчання, психологічний дискомфорт та ін.)

Багато в чому брак професійної зрілості дорослих – наслідок відсутності системної профорієнтаційної роботи на етапі становлення особистості, починаючи з дошкільного віку. Це є наслідком того, що профорієнтація в школі займає другорядне місце і починає проводитись лише з випускниками. Вона є несистемною, формальною, далекою від сучасних реалій.

За різними підрахунками, витрати лише служби зайнятості на переорієнтацію, активізацію життєвої позиції безробітних, мотивацію до праці та перенавчання можна було б скоротити на 30 % за умови проведення превентивних заходів щодо запобігання безробіттю.

На сьогодні в Харківській обл. навчається 234 тис. учнів шкіл, 18 тис. учнів професійно-технічних закладів та 249 тис. студентів вищих навчальних закладів. Щороку випускниками шкіл стають 24 тис. осіб та 65 тис. отримують диплом у вищому навчальному закладі.

Понад 90 % випускників навчальних закладів, що становить майже 90 тис. осіб щороку, не здатні розробити ефективну стратегію поведінки на ринку праці, сформуванню власну формулу “хочу-можу-потрібно”. Їх вибір формують зовнішні чинники: батьки, оточення, засоби масової інформації і лише в небагатьох випадках сама дитина.

Найбільший вплив на вибір дитини мають батьки, далі – зовнішні фактори (телебачення, інтернет), потім друзі, однокласники, вчителі. Самостійний і, головне, свідомий вибір знаходиться на останньому місці в рейтингу (рис. 1).

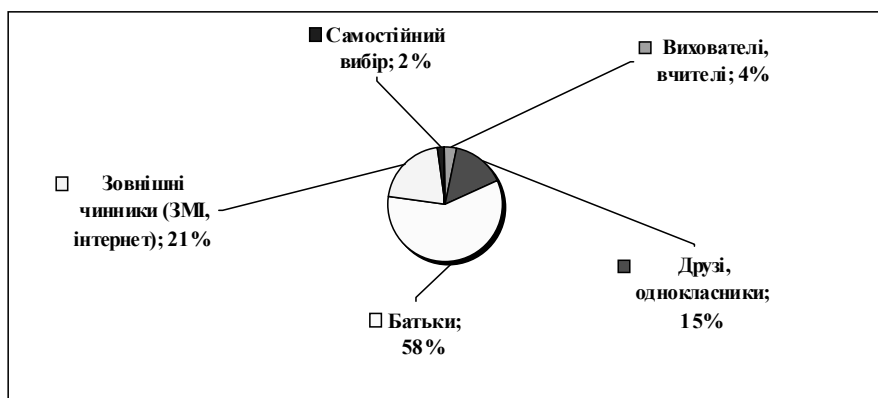

Рис. 1. Фактори впливу на формування професійного вибору випускників загальноосвітніх шкіл

Для подолання дисбалансу у формуванні професійної свідомості молоді та підвищення рівня її професійного виховання профорієнтація повинна стати справжнім навчальним курсом, який буде вивчати людина протягом свого професійного становлення: від дитячого садка до вищої школи. Розробку цього курсу мають проводити психологи, педагоги, спеціалісти з профорієнтації служби зайнятості.

Протягом останніх трьох років спеціалістами Харківської обласної служби зайнятості проводиться розробка та апробація відповідного навчального курсу. Курс складається з чотирьох етапів (рис. 2), кожен з яких поєднує лекційний матеріал, практичні та тестові заняття, профорієнтаційні екскурсії та враховує сукупність

психологічних, фізичних і соціальних факторів становлення особистості. Розробка курсу має завершитися складанням підручників для слухачів та методичних матеріалів для викладачів.

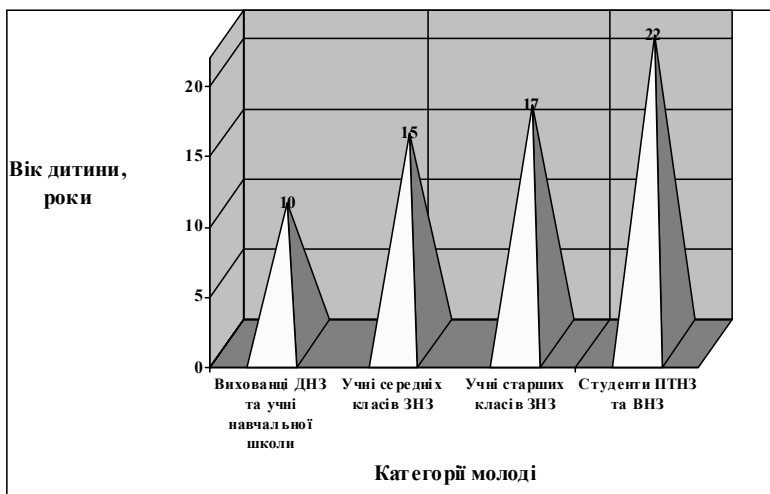

Рис. 2. Розподіл молоді за віком та категоріями для проведення профорієнтаційної роботи

Якщо дитячий садок – це поєднання пізнавальної та розважальної форм навчання, то в школі ми навчаємо дитину самостійно формувати свій професійний вибір, а на етапі випуску з вищого навчального закладу – адаптуватися до робочого місця.

Звичайно, можуть виникати сумніви, чи буде адекватно сприйнята інформація дитиною в дошкільному віці? Але нерационально втрачати майже шість років навчання дитини в дитячому садку та навчальній школі.

Нижче наведений орієнтовний перелік завдань, що мають вирішуватися в рамках вивчення курсу “Профорієнтація”.

Для вихованців дошкільних навчальних закладів та учнів навчальної школи:

- первинне ознайомлення зі світом професій;
- підвищення престижу професій батьків;
- виховання поваги до людини праці.

Для учнів середніх класів ЗНЗ:

- формування первинної формули “ХОЧУ-МОЖУ-ПОТРІБНО”;
- ознайомленні зі структурою професійної діяльності;
- вивчення потенційних можливостей та професійно важливих якостей.

Для учнів старших класів ЗНЗ:

- форми пізнання себе та вимог соціуму до людини-професіонала;
- основи побудови професійної кар’єри;
- професійне самовизначення.

Для студентів ПТНЗ та ВНЗ:

- формування прагнення до підвищення власного професіоналізму;
- адаптація до першого робочого місця;
- отримання навичок професійної презентації роботодавцю.

У ході навчання не потрібно примушувати дитину робити вибір: бути токарем або менеджером залежно від вимог ринку праці. Мета нашої роботи – дати знання, засоби, які дозволять їй приймати самостійне відповідальне професійне рішення протягом всього життя.

Мета профорієнтаційного курсу – виховання в молодій людині прагнення бути затребуваним на ринку праці.

Виключну важливість профорієнтація набуває при роботі з дітьми, що потребують особливої уваги: діти-сироти, інваліди, діти з кризових та малозабезпечених родин, діти з девіантною поведінкою. Для цих дітей профорієнтація – це наука не лише пізнання себе та оточуючого світу, а й шлях до власної соціалізації, можливість отримати відчуття своєї необхідності для суспільства. Також це ефективний засіб запобігання злочинності та безпритульності неповнолітніх.

Протягом 2011 р. Харківською обласною службою зайнятості проводилась низка профорієнтаційних заходів з молоддю, а саме:

- проведено заходи в 44 дошкільних навчальних закладах, охоплено 1200 дітей;
- протягом літніх канікул, в 41 оздоровчих таборах проведено 55 заходів для 8000 дітей, серед яких 900 осіб – діти-сироти;
- профорієнтаційні уроки проводилися в 15 школах-інтернатах для 1800 дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування;
- проведено заходи на базі трьох соціальних притулків для 600 дітей;
- проведено заходи на базі 44 ПТНЗ за участю 4200 осіб;
- масові профорієнтаційні заходи для 32 тис. випускників 68 ВНЗ.

Збільшення обсягів охоплення молоді профорієнтаційною роботою, покращання її якості вимагає належного рівня матеріального та кадрового забезпечення, залучення великої кількості викладачів-профконсультантів. Для вирішення цього завдання Харківським обласним центром зайнятості започатковано профорієнтаційний проект “Волонтерський рух “Твої обрії””.

Волонтери – це студенти психологічного та педагогічного напрямків вищих навчальних закладів, добровільні помічники в організації та проведенні профорієнтаційної роботи. Проект передбачає підготовку волонтерів, організацію їх роботи в навчально-виховних закладах, застосування практичного досвіду при розробці профорієнтаційного курсу.

3 76 вищих навчальних закладів Харківського регіону – дев’ять займаються підготовкою психологів, соціальних працівників, педагогів. У поточному році було підготовлено спеціалістами служби зайнятості 250 волонтерів зі студентів. Спільно з обласним управлінням освіти та науки проводиться робота з визначення квоти студентів-психологів, педагогів, соціальних робітників, які проходять профорієнтаційну виробничу практику за направленням служби зайнятості.

Особливо важлива допомога волонтерів у профорієнтаційній роботі в інтернатах та соціальних притулках, спеціалізованих закладах. Прикладом позитивної

системної профорієнтаційної роботи волонтерів є те, що в 2011 р. вдалося довести до 100 % рівень працевлаштування дітей-сиріт з випускників професійно-технічних навчальних закладів (таблиця).

Таблиця

Переваги волонтерського руху для студентів-волонтерів і розвитку системи профорієнтаційної роботи:

<i>ОСНОВНІ МОЖЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ</i>	
<i>для студентів-волонтерів</i>	<i>для системи профорієнтаційної роботи</i>
формування активної життєвої позиції	зростання кількості профорієнтаційних заходів, обсягів охоплення молоді профорієнтаційною роботою
набуття практичного досвіду	практична база для створення та удосконалення профорієнтаційного курсу
усвідомлення соціальної громадянської позиції	підвищення ролі профорієнтації в суспільстві

Стати професіоналом – це бути потрібним суспільству, перебувати в гармонії з власними потребами та почуттями. Тому розробка і реалізація курсу профорієнтації є одним з пріоритетних напрямків сприяння продуктивній зайнятості людини, захисту від безробіття.

Література:

1. *Баріхашвілі І. І.* Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення / І. І. Баріхашвілі, М. П. Ворона, І. М. Старіков. – Миколаїв : Атол, 2006. – 224 с.
2. *Белова О. Р.* Сравнительный анализ в межрегиональных исследованиях профессионального выбора студенчества / О. Р. Белова, Ю. Р. Вишневский // Управление социальным развитием регионов в условиях выхода из кризиса в современной России и странах СНГ. Ч. 2. – Челябинск, 2010. – С. 208–216.
3. *Бондарчук К.* Стан та напрями вдосконалення профорієнтаційного обслуговування громадян в Державній службі зайнятості / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 1. – С. 12–20.
4. *Боровський А. Б.* Система методов профессиональной ориентации // Кн. 1. Основы профессиональной ориентации / А. Б. Боровський, Т. М. Потапенко, Г. В. Щекін : [учеб.-метод. пособ.]. – К.: МЗУУП, 1993. – 164 с.
5. *Климов Е. А.* Как выбирать профессию / Е. А. Климов. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.
6. *Котик І. О.* Роль рефлексії у формуванні готовності до вибору професії / І. О. Котик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 3. – С. 67–71.
7. *Литвинова Н. І.* Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення учнів / Н. І. Литвинова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. пр. – К. : ПНУ ім. І. Огієнка ; Ін-т психології ім. Г. С. Костенка АПН України. – Вип. 8, 2010. – С. 620–630.

8. Мельник Т. Профорієнтаційна робота зі школярами у гімназії / Т. Мельник // Рідна школа. – 2004. – № 10. – С. 16–18.
9. Муранова Н. Вітчизняний освітній досвід і сучасна допрофесійна підготовка старшокласників / Н. Муранова // Рідна школа. – 2004. – № 11. – С. 62–65.
10. Пряжников Н. С. Теория и практика профессионального самоопределения / Н. С. Пряжников. – М. : МГППИ, 1999. – 108 с.
11. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Х. : ХНУ, 2006. – 576 с.
12. Яскал Л. Профорієнтація та професійна підготовка дітей / Л. Яскал // Україна: аспекти праці. – К., 2003. – № 8. – С. 9–13.

Надійшла до редколегії 18.042012 .р.